

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ПЕРШИХ КУРСІВ ДО УМОВ НАВЧАННЯ У ВНЗ

Необхідною умовою успішного навчання студентів є їх готовність до пізнавальної діяльності, яка багато в чому визначається ступенем адаптації першокурсників до вузівського навчального процесу. Адаптація – це процес активного пристосування індивіда до середовища, що змінюється, за допомогою різних соціальних засобів [8]. Вона є елементом діяльності, функцією якого є освоєння студентами стабільних умов середовища, вирішення типових проблем, що повторюються, шляхом використання прийнятних вузівським колективом способів поведінки, дій. Основним її способом є прийняття норм і цінностей нового для першокурсників соціального середовища (групи, колективу викладачів), форм соціальної взаємодії (формальних і неформальних зв'язків, стилю керівництва), а також форм навчальної діяльності (організація навчальної праці, технологія навчання, методи контролю знань тощо) [6].

Як же підготовлені до навчання у ВНЗ першокурсники? Які при цьому виникають проблеми? Ці питання необхідно вирішувати при реалізації завдань спадкоємності вищої й середньої школи, навчання студентів технології навчальної праці, вдосконалення самого процесу навчання, прискорення процесу адаптації студентів тощо.

Мета статті – проаналізувати й виявити проблеми адаптації молодшокурсників до умов навчання у ВНЗ.

Найбільш наочно процес первинної адаптації виявляється зазвичай у першому семестрі, коли студентам, що починають навчатися, доводиться інтенсивно уживатися в незвичних для них умовах навчання. Виділені вище структурні складові процесу адаптації в поєднанні один з одним утворюють базу, на якій у студентів виробляються різноманітні і складні пристосувальні реакції до навчально-виховного й суспільного життя колективу. Насамперед, першокурсники стикаються з новою для них організацією навчального процесу (лекції, семінари, самостійна й індивідуальна робота, НДР тощо).

Досвід показує, що перший, а для ряду студентів і другий курси, виявляються тими критичними роками, протягом яких вони проходять через складні й різноманітні процеси адаптації до умов навчання та вузівського життя, дорослішання й зростання самосвідомості.

Рівень адаптації студентів до навчання, її мотиви та спрямованість бувають різними за тривалістю, інтенсивністю та цілеспрямованістю. Одні з них досить успішно адаптуються протягом першого семестру, інші – до кінця другого семестру, треті – впродовж третього й четвертого семестрів і т. д. А декому це взагалі не вдається [5].

Таке явище залежить від багатьох причин: характеру орієнтації й установок на навчання у ВНЗ; профілю вибраної спеціальності; умов життя; психолого-суб'єктивних даних складу студентів, зокрема, ступеня пластичності й динамічності їх індивідуальної психіки; організації навчально-виховного процесу на факультеті і кафедрах; усередині колективних відносин студентів між собою й викладачами; цілого ряду інших об'єктивних і суб'єктивних факторів [3, с. 11].

Для підвищення якості навчальної праці студентів велике значення мають проблеми перебудови, які склалися в школі, їх стереотипів навчальної роботи та озброєння їх новими вміннями й навичками навчально-пізнавальної діяльності. У зв'язку із цим С.І. Зінов'єв зазначав: “Вища школа відрізняється від середньої не тільки спеціалізацією підготовки, ступенем складності й великим обсягом навчального матеріалу, але, мабуть, головним чином методикою навчальної роботи, в якій закладений творчий початок, і ступенем самостійності студентів” [4, с. 84].

Практика показує, що перехід вчорашніх школярів від класно-урочної системи навчання до переважно самостійних занять нерідко здійснюється досить болючо, а часто і з великими труднощами. Не всім вдається подолати ці труднощі і швидко перебудувати звичні форми навчальної роботи, дуже часто ВНЗ вимушені відраховувати за академічну неуспішність не найслабших студентів. Річ у тому, що багато з них просто не вміє правильно організувати свою навчальну діяльність, не встигає зрозуміти, як потрібно навчатися у ВНЗ.

Водночас перші місяці навчання, особливо перші атестації, а потім заліки й іспити виявляють багато студентів, які з різних причин відчують труднощі в навчанні, тому потребують педагогічної допомоги. Нарешті, виявляються такі студенти, які за своїми особистими якостями не готові до навчання у ВНЗ. Можна виділити декілька факторів, які лежать в основі типових труднощів, що відчують студенти молодших курсів у період адаптації:

1. Недостатній рівень шкільної загальноосвітньої підготовки, в основі якої, як правило, лежать нерозвинені працьовитість і допитливість, дефіцит особистої відповідальності й навчальної активності, невисокий рівень духовного та інтелектуального потенціалу.

2. Більшість молодих людей, які приходять до ВНЗ, слабо володіють вираженими навичками навчальної роботи, недостатньо володіють прийомами раціонального мислення, запам'ятовування, концентрації й розподілу уваги. У багатьох студентів слабо виражена вольова регуляція в подоланні труднощів, що виникають під час навчання. Як правило, у вчорашніх школярів відсутні стійкі навички користування навчальною літературою, конспектування, раціонального читання, організації своєї самостійної роботи, особливо її планування.

3. Значна частина студентів приходять до ВНЗ з наївним переконанням у тому, що їх абсолютно всього повинен хтось навчити, все показати й пояснити. Вони бачать себе в звичній для умов середньої школи паси-

вній ролі, а не активній ролі студента ВНЗ, основне завдання якого – здобування знань самостійною напруженою працею.

4. Слабко виражений рівень загальної культури, етичної та трудової вихованості, що виявляється на фоні обмеженого життєвого досвіду й соціальної зрілості. Несумлінне ставлення до навчальної праці, до слова і справи, світоглядна й соціальна інфантильність.

5. Недостатня вираженість установки студентів на прогресію разом із слабким проявом ціннісного ставлення до знань. Чимало студентів лише в ході адаптації починає усвідомлювати всю серйозність зробленого ними життєвого вибору. При цьому одні розчаровуються, другі – байдуже упорюються, треті – починають виявляти цікавість до майбутньої спеціальності й робити боязкі кроки до ознайомлення з нею.

6. Невпевненість багатьох студентів-початківців у тому, що їм під силу успішне навчання у ВНЗ. Далеко не всі випускники загальноосвітньої школи об'єктивно в змозі справитися з вимогами, обсягом і темпом роботи, що традиційно склалися у ВНЗ й розраховані на здібних і підготовлених людей [9].

Провідна роль перелічених факторів як початкових для процесу адаптації студентів уже підкреслювалася в ряді праць [10; 12 та ін.]. Можна не погодитися, що ці фактори зумовлені недоліками виховання в сім'ї, упущенням навчання в середній школі, впливом соціального середовища тощо. Та все ж, на наш погляд, неабияка частка відповідальності лежить на самих студентах. Тому на перше місце у виховній роботі, що проводиться зі студентами молодших курсів, слід поставити завдання подолання утриманських настроїв у їх середовищі.

Адаптацію студентів молодших курсів до умов навчання у ВНЗ необхідно визнати однією з найбільш значущих педагогічних проблем вищої школи в умовах її докорінної реформи. При цьому питання адаптації студентів слід розглядатися в руслі загальних уявлень про її вплив як однієї з форм життєдіяльності індивіда.

Недостатня психологічна та практична підготовленість багатьох випускників середньої школи до вузівських форм і методів навчання призводить не тільки до їх неуспішності. Невміння студентів самостійно перебудувати способи навчально-пізнавальної діяльності відповідно до нових умов навчання викликає в них відчуття розгубленості, незадоволеності та спричиняє негативне ставлення до навчання в цілому. А.М. Колесова наголошує: “У деяких студентів першого курсу процес адаптації до нових умов, нових вимог і вироблення оптимальних моделей успішної навчальної діяльності у ВНЗ відбувається дуже повільно й болюче, таким чином, створює умови для згасання виробленої в школі звички відповідального ставлення до навчання” [7, с. 70].

Одержані дані показують, що адаптуються далеко не всі студенти-першокурсники. Так, основною причиною їх відрахування слід визнати слабку довузівську підготовку (77,8%). Середній бал атестата абітурієнта є

досить показовим для прогнозування його успішного навчання у ВНЗ й повинен становити не менше ніж 4,5.

Другою, менш важливою, причиною відрахування є низька вираженість професійних інтересів у першокурсників (21,6%). Це пояснюється, з одного боку, недоліками роботи профорієнтації в середній школі, а з іншого – змістом і якістю цієї роботи, що проводиться самим ВНЗ. Для чого й потрібно створення спеціалізованих класів у школі, ліцеях, коледжах, проведення предметних олімпіад тощо.

Шкільне навчання, безумовно, закладає той фундамент, на якому надалі будується вузівське навчання, а успіх останнього великою мірою залежить від того, якими знаннями й особливо вміннями у сфері навчальної праці озброїла своїх випускників школа. Володіння інформацією про характерні достоїнства та недоліки шкільної підготовки, про рівень розвитку в старшокласників загальнонавчальних умінь і навичок, про ступінь готовності випускників до продовження освіти в умовах ВНЗ дасть змогу не тільки детально вивчити цей аспект проблеми, а й одержати відповідь на такі запитання: чи дає школа вищому навчальному закладу “готового” студента, чи достатній довузівський досвід навчальної діяльності для успішного навчання у вищій школі. “Оскільки кожний школяр на попередньому етапі навчання вже виробив деякі вміння, – пише Ю.К. Бабанській, – то завжди корисно знати наявний початковий рівень, оцінити той “плацдарм”, з якого починається новий етап роботи” [2, с. 18]. Це є важливим ще й тому, що багато дослідників наголошує на відсутності надійного зворотного зв'язку між загальноосвітньою й вищою школою як однією зі сфер соціальної практики своїх випускників, а вузівські викладачі, у свою чергу, гостро відчувають дефіцит необхідної попередньої інформації про тих, хто вступає до ВНЗ. Тому цілком природно, що робота з озброєння студентів технологією вузівської навчальної праці повинна будуватися з урахуванням і на основі засвоєних у школі прийомів і методів навчання.

Для успішного оволодіння вміннями й навичками вузівського навчання студентам, які починають навчатися, необхідно знати, які ж стереотипи навчальної діяльності сформовані в школі, що ускладнює навчання у ВНЗ й потребує відповідної перебудови. Найважливіші з них такі:

1. Несформованість у випускників середньої школи багатьох важливих прийомів осмислення матеріалу (логічні операції зіставлення, аналізу, виділення головного в матеріалі, що вивчається, систематизація і класифікація фактів тощо), що вивчається, а іноді й звичка до механічного його запам'ятовування негативно позначається на навчальній діяльності у ВНЗ, де першокурсники стикаються з принципово новими вимогами в цьому плані. Так, зокрема, для глибокого засвоєння лекційного матеріалу необхідно одночасно слухати, проводити розумову обробку висловлюваного матеріалу, виділяти й записувати головні питання. Проте вироблена в школі звичка проводити роботу за осмислення матеріалу, що вивчається, під керівництвом вчителя перешкоджає сприйняттю нової інформації.

2. Вплив стереотипів шкільного навчання значною мірою виявляється в організації навчальної роботи у ВНЗ. Як відомо, система шкільного навчання побудована таким чином, що пояснення нового матеріалу і його закріплення поєднано в одне ціле самою структурою уроку. Водночас у ВНЗ така синхронність відсутня. Більше того, виклад нового навчального матеріалу на лекції і його закріплення на семінарських та практичних заняттях часто розділені тривалими проміжками часу. Тим часом, звикнувши за роки шкільного навчання до закріплення знань під керівництвом учителя, першокурсники не усвідомлюють необхідності систематичної самостійної роботи із засвоєння матеріалу, що вивчається, і не знають основних психолого-педагогічних вимог до її організації, що спричиняє ряд серйозних недоліків у їх навчальній роботі.

3. Специфіка вузівського навчання багато в чому зумовлена відсутністю систематичного поточного контролю якості засвоєння знань. У середній школі, як відомо, контроль за навчальною роботою і засвоєнням матеріалу, що вивчається, здійснюється на кожному уроці. Систематичний поточний контроль багато в чому позитивно позначається на вдосконаленні знань учнів, дає змогу виявити ефективність вживаних прийомів розумової праці, а також регулювати процес навчання. У ВНЗ знання студентів оцінюються двічі на рік під час заліково-екзаменаційних сесій. Але, звикнувши за багато років шкільного навчання звиряти свій ритм навчальної роботи з оцінкою в щоденнику, багато першокурсників психологічно зовсім не підготовлено до того, що хоча їх знання оцінюватимуть тільки через півроку, їм треба регулярно працювати самостійно.

Відчуваючи себе досить вільними від педагогічного контролю, багато першокурсників підміняють регулярну роботу за освоєння знань епізодичними, безсистемними заняттями, що, природно, позначається на якості навчання. Намагаючись надолужити згаяне, вони ґрунтовно опрацьовують вивчений матеріал лише напередодні іспитів. Відновлення згасаючих відомостей про предмет вивчення “штурмом” за два-три дні перед іспитами є істотним недоліком навчальної роботи студентів. “Навчальна інформація в цьому випадку (дуже поширеному) береться ніби “напрокат”, на час іспитів, і в знання студентів не переходить, вона, як-то кажуть, здається екзаменатору”, – за словами О.І. Архангельського [1, с. 97].

Висновки. Таким чином, швидка і якісна адаптація студентів першокурсників є необхідною умовою для їх подальшого й успішного навчання. Перші місяці навчання, особливо перші атестації, а потім заліки й іспити виявляють багато студентів, у яких з різних причин виникають труднощі в навчанні, тому вони потребують педагогічної допомоги. Вузівське навчання має ряд відмінностей порівняно зі шкільним і багато в чому специфічне за своєю методикою. Тому не всі вміння й навички навчальної роботи, які засвоєні в школі, застосовні в системі вузівського навчання й вимагають корекції та вдосконалення. Деякі з них стають навіть перешкодою вузівським методам навчання. У цьому разі з’являється відоме в психології явище інтерференції, коли раніше засвоєні вміння й навички перешкоджають ус-

підшному здійсненню подальшої діяльності та вимагають певної перебудови.

Література

1. Архангельский С.И. Лекции по теории обучения в высшей школе / С.И. Архангельский. – М. : Высшая школа, 1974. – 384 с.
2. Бабанский Ю.К. Рациональная организация учебной деятельности / Ю.К. Бабанский. – М. : Знание, 1981. – 96 с.
3. Березуцкая Ю.П. Подготовка организаторов образования к анализу управленческой деятельности на основе системы мотивационного программно-целевого управления / Ю.П. Березуцкая. – Барнаул, 1999. – 186 с.
4. Зиновьев С.И. Учебный процесс в советской высшей школе / С.И. Зиновьев. – М. : Высшая школа, 1975. – 314 с.
5. Коганов Л.Л. НОТ преподавателя / Л.Л. Коганов. – Минск : Из-во БГУ, 1972. – 165 с.
6. Козлов Н.С. Первокурснику об организации учебного труда студентов / Н.С. Козлов, Л.М. Козлова, К.М. Нариманян. – Усть-Каменогорск : ВКГУ, 1994. – 131 с.
7. Колесова А.М. О повышении студентами первого курса необходимости ответственного отношения к учению / А.М. Колесова // Экспериментальная и прикладная психология. – Л. : Из-во ЛГУ 1971. – С. 70.
8. Краткий словарь по социологии / А.С. Айзикович и др. – М. : Политиздат, 1988. – 477 с.
9. Лагирев В.В. Адаптация студентов к условиям обучения в техническом вузе и особенности организации учебно-воспитательного процесса с первокурсниками / В.В. Лагирев // Содержание, формы и методы обучения в высшей школе. Обзор информации НИИВО. – М., 1991. – Вып. 3. – 48 с.
10. Лисовский В.Т. Советское студенчество: Социологические вопросы / В.Т. Лисовский. – М. : Высшая школа, 1990. – 304 с.
11. Рахманин В.С. Социологическое исследование в вузовский учебный процесс / В.С. Рахманин // Педагогика высшей школы. – Воронеж : Из-во ВГУ, 1974. – С. 93–94.
12. Рычков Г.В. Готовы ли выпускники школы к продолжению образования? / Г.В. Рычков // Советская педагогика. – 1990. – № 9. – С. 32–37.

АМЕЛІНА С.М.

ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТІВ ПОТРЕБИ В ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІЙ ВЗАЄМОДІЇ

Стрімкі зміни суспільного життя, викликані глобалізацією світової економіки, швидким розвитком інформатизації в усіх сферах діяльності людини та рядом інших чинників, призвели до необхідності оновлення змісту фахової освіти й переорієнтації професійної підготовки з відходом від традиційного тлумачення її як суми професійних знань, умінь і навичок. Дедалі актуальнішим стає володіння культурою професійного спілкування, що уможливорює вирішення питань професійної діяльності в процесі спілкування.

На сьогодні поняття “спілкування” трактується в психолого-педагогічній літературі по-різному: як спільна діяльність людей [1; 2; 9]; як обмін думками, емоціями, почуттями [5]. Проведений аналіз дає змогу виокреми-